

**ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

AZ 1931. ÉS 1942. ÉVI EGRI EGYHÁZMEGYEI ZSINATOK

HABILITÁCIÓS TÉZISEK

Készítette: Tengely Adrienn PhD

EGER, 2018

Tartalom

Az egyházmegyei zsinatok kánonjogi szabályozása.....	3.
Az egri egyházmegyei zsinatok a középkortól a 18. századig	4.
Az 1848-as egyházmegyei zsinati előmunkálatok.....	5.
Az 1931-es egyházmegyei zsinat.....	6.
Az 1942-es egyházmegyei zsinat.....	7.
Az 1931-es és az 1942-es egyházmegyei statútumok összehasonlító elemzése.....	7.
A témára vonatkozó publikációk és tudományos előadások.....	10.

Az egyházmegyei zsinatok kánonjogi szabályozása

A zsinat az egész egyház, vagy valamely része püspökeinek gyűlése az egyházi ügyekről való tanácskozás és határozathozatal végett. Megkülönböztethetünk egyetemes zsinatot, mely az egész egyház püspökeinek gyűlése, plenáris zsinatot, mely több egyháztartomány, esetleg egy nemzet püspökeinek gyűlése, valamint egyháztartományi és egyházmegyei zsinatot. Ez utóbbi az egyházmegye papságának a püspök által egybehívott gyűlése az egyházmegyére vonatkozó ügyek tárgyalására, azonban egyházi szempontból nem igazi zsinat, mert nem a törvényhozó püspökök gyűlése, így nem concilium, csak synodus.

Vizsgált korszakunkban az egyházmegyei zsinatokat az 1917-es egyházi törvénykönyv, a Codex Iuris Canonici 356-362. kánonjai szabályozták. A Trienti zsinat határozatai szerint évenként kellett egyházmegyei zsinatot tartani, de ez nyilvánvalóan kivitelezhetetlen volt és egyáltalán nem tartották be, így a CIC már gyakorlatiasabb módon szabályozta, legalább tíz évente kötelezővé téve (356. can. 1. §).

A 357. kánon 1. §-a szabályozta a zsinatok összehívásának módját: eszerint csak a püspök, illetve külön megbízás alapján az általános helynök hívhatott össze zsinatot. A zsinaton résztvevő személyeket is megszabta a CIC 358. és 359. kánonja. Eszerint kötelezően meghívandóak és tartoznak megjelenni: az általános helynök, a székesegyház kanonokjai, legalább a nagyszeminárium rektora, az esperesek, a társaskáptalanok egy-egy küldöttje, azon város plébánosai, amelyben a zsinatot tartják, minden esperesi kerületből legalább egy plébános, akit a kerület összes lelkészkezdő papsága választ, a tényleges apátok, valamint az egyházmegyében lévő klerikális rendeknek a provinciálisok által kijelölt egy-egy képviselője, ha csak a tartományi főnök székhelye nincs az egyházmegyében és ő maga a zsinaton nem akar megjelenni. Rajtuk kívül a püspöknek jogában állt meghívni másokat is, akár az egyházmegye összes papját, és szavazati joggal is felruházhatta őket.

A zsinat illetékessége ugyanazokra az ügyekre terjedt ki, amelyekben a püspök illetékes. Bár az előkészítő gyűléseken mindenki szabadon hozzászólhatott az előterjesztett kérdésekhez, de a zsinaton törvényhozó joga egyedül a püspöknek volt, a többiek csak tanácskozási joggal bírtak. Ennek megfelelően a püspökök a dogmákban lefektetett jogaival összhangban a zsinati határozatokat egyedül a püspök hozta és írta alá. Csak a zsinati vizsgálók (examinator synodalis), a zsinati bírák (iudex synodalis) és a tanácsos plébánosok (consultor parochus) választása képezett kivételt ez alól, az ő kinevezésükhöz szükséges volt a zsinat hozzájárulása. A határozatok, vagyis a zsinati státúumok a zsinaton való

kihirdetésükkel azonnal kötelező érvényűekké váltak, hacsak kifejezetten másképpen nem rendelkezett a püspök (362. can.).

Az egri egyházmegyei zsinatok a középkortól a 18. századig

Magyarországon már a 11. századtól kezdve tartottak nemzeti, egyháztartományi és egyházmegyei zsinatokat, bár ezekről csak elszórt adatokkal rendelkezünk. Az Egri egyházmegye első ismert zsinatát 1371-ben tartották. Ekkor Szécsényi Mihály püspök december 27-ére, Szent János evangélista, az egyházmegye védőszentje ünnepére háromnapos szinódust hívott össze. De bizonyára ezt már több zsinat is megelőzte, mivel a püspök mentegetőzött, hogy bár évente kellene zsinatot összehívnia, de az elmúlt évben az országos ügyek miatt erre nem volt lehetősége. A szinódus célját az erkölcsök jobbításában és a pártütés (hogy kikére gondol a püspök, az a forrásból nem derül ki) lecsendesítésében jelölte meg, ahogy azt az egyházjog előírta. Sajnos a tanácskozás lefolyásáról nem rendelkezünk forrással, egyetlen emléke Szécsény püspök meghívólevele, amelyet a leleszi apátnak küldött.

A második ismert zsinatot 1512-ben Estei Hippolit püspöksége alatt Keresztúri Péter püspöki helynök hívta össze Keresztelő Szent János ünnepére, június 24-ére. Ennek határozatai szintén nem maradtak fenn. A következő ismert egri szinódust 1635-ben, már a katolikus megújulás korában rendezték meg. A trienti zsinat követelményeinek megfelelően – miszerint évente kötelező egyházmegyei zsinatot tartani, amely egyébként nyilvánvalóan kivitelezhetetlen volt – Lósi Imre püspök zsinatot hívott össze az egyházmegye fővédőszentje, Olajbanfőtt Szent János evangélista ünnepére, május 6-ára Jászóra, mivel Eger török megszállás alatt állt. A zsinat három napja alatt az 1611. évi esztergomi egyháztartományi, valamint az 1630. évi és 1633. évi nemzeti zsinat határozatait hirdették ki és az egyházmegye részére hoztak különféle rendeleteket a megújulás jegyében.

A trienti zsinat előírásai ellenére az egyházmegyében majd csak száz év múlva, 1734. május 6-ára hív össze ismét zsinatot Erdődy Gábor püspök, bár a legújabb kutatások ezt nem valódi egyházmegyei zsinatként, hanem inkább csupán az összehívandó nemzeti zsinatot megelőző papi gyűlésként értelmezik. Az üléseken azonban az áradások miatt csak nagyon kevesen tudtak megjelenni, így a püspök július elején újabb gyűlést rendelt el. A tanácskozás a török idők után felmerülő időszerű kérdésekkel foglalkozott, különösen figyelemreméltóak a görög katolikus papságra vonatkozó határozatok.

Az elkövetkező évtizedekben azonban a posztjozefinista egyházpolitika megnehezítette az egyházmegyei zsinatok tartását, így Egerben sem hívtak össze újabbat, hanem a kor gyakorlatának megfelelően a főpásztorok nélkül alkották meg és adták ki az egyházmegye életét szabályozó statútumaikat. Igaz, 1821–1822-ben a nemzeti zsinat előkészületeként Rudnay Sándor hercegprímás felhívására – csakúgy, mint más egyházmegyéikben – Egerben is tervbe vették az egyházmegyei szinódus megtartását a nagy zsinat kérdéseinek előzetes megtárgyalására és egységes álláspont kialakítására, azonban erre Fischer István érsek 1822. július 4-én bekövetkező halála miatt nem került sor.

Az 1848-as egyházmegyei zsinati előmunkálatok

1848-ban a forradalmi események a magyar katolikus egyház épületét sem hagyták érintetlenül, nagy erővel tört fel a változtatás igénye. Az Egri főegyházmegyében Lévay Sándor nagyprépost, káptalani helynök 1848. május 6-i körlevelében egyházmegyei zsinatot hirdetett, ismertette azokat a témákat, melyek tárgyalását a legfontosabbnak tartotta, s melyekről a papság véleménye iránt érdeklődött. A papság körében nagy örömmel és lelkesedéssel fogadták az egyházmegyei zsinat ígértét és az egyes esperesi kerületek május második és június első felében sorra megtartották a zsinaton tárgyalni kívánt témákat véleményező gyűléseiket. A reformkívánások alapvetően négy nagy téma köré csoportosultak: az állam és az egyház megváltozott viszonya, az egyház belső szervezete és fegyelme, a hívek vallási élete és az oktatásügy. Hamarosan azonban a forrongó közállapotokra tekintettel az egyházi vezetés elvetette az egyházmegyei zsinat megtartását és helyette csak egy szűkebb körű tanácskozó gyűlést tartott augusztus 2-án.

A kutatás során feltárára és bemutatásra kerültek az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található, az 1848-as zsinati munkálatokhoz kapcsolódó dokumentumok: körlevelek, hirdetmények, levelezések, esperes kerületi jegyzőkönyvek. A feldolgozott anyagból rekonstruálhatóvá váltak a tervezett egyházmegyei zsinat előkészületei, valamint a papság véleménye az aktuális egyházi kérdésekről és reformokról.

Az 1931-es egyházmegyei zsinat

Az 1917-es új egyházi törvénykönyv, a Codex Iuris Canonici 356. kánonja tízévente kötelezte a püspököket egyházmegyei zsinatok tartására, Magyarországon azonban a zavaros politikai állapotok miatt lehetetlen volt ezt azonnal teljesíteni. Egerben Szmrecsányi Lajos érsek 1931-ben látta elérkezettnek az időt, hogy a közállapotok konszolidációjával eleget tegyen a CIC előírásainak és majdnem kétszáz év után újra egyházmegyei zsinatot hívjon össze. A zsinatot öt évig tartó előkészítő munkálatok előzték meg, mely során sor került a statútumtervezet kidolgozására, melyet több fórumon – érseki bizottság, főkáptalan, esperesi kerületek – is áttanulmányoztak, végül Szmrecsányi érsek személyes véleményezése után összeállították a statútum végleges szövegét. 1931 tavaszán kinevezték a zsinati tisztségviselőket és összeállították a résztvevők listáját is. A zsinatra 1931. július 2-3-án került sor a Pontificale Romanumban meghatározott szertartások keretében. Az eгри székesegyházban barokkos ünnepélyességgel lefolyt nyitóülés után a második ülésen került sor a statútumok pontjainak megvitatására, ahol az érsek ismertette személyes véleményét az egyes vitás kérdésekről. Másnap reggel a szintén rendkívül ünnepélyes záróülésen ismét meghatározott szertartásokat követően megválasztották a zsinati bírakat, az auditorokat, a zsinati vizsgálókat és a tanácsos plébánosokat, valamint kihirdették a statútumokat, amelyek ezt követően azonnal törvényerőre emelkedtek.

A kutatás során feltárára kerültek az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található, az 1931-es zsinathoz kapcsolódó dokumentumok: körlevelek, levelezések, véleményezések, valamint a zsinat üléseinek jegyzőkönyvei. Feltárára kerültek a helyi katolikus sajtóban: az Egri Egyházmegyei Közlönyben és az Egri Katolikus Tudósítóban a zsinatról megjelent cikkek és sajtóközlemények is. Emellett a kutatás részét képezte a zsinati munkálatokban részt vevő személyek életrajzi adatainak feltárása is, elsősorban a sematizmusok és a levéltárban található személyes anyagok segítségével. Az összegyűjtött forrásokból rekonstruálhatóvá váltak az 1931-es egyházmegyei zsinat több éves előkészítő munkálatai, a zsinat lefolyása, valamint a klérus különböző rétegeinek – lelkeskedő vidéki alsópapság, aulikus papság, kanonokok, teológiatanárok, érsek – véleménye az egyes aktuális kérdésekről.

Az 1942-es egyházmegyei zsinat

A 356. kánon értelmében tíz év múlva újra össze kellett hívni az egyházmegyei zsinatot. Ezt 1941. szeptember 30. és október 2. között tervezték, amelyet Szmrecsányi érsek körlevelében ki is hirdetett. Azonban hamarosan kiderült, hogy a kijelölt időpont nem megfelelő, mivel az Országos Katolikus Nagygyűlést is ezekben a napokban tartották. Így a zsinatot elhalasztották új időpontot tűzve ki 1942. június 16-ára. 1941 őszén és 1942 tavaszán az 1931-es zsinathoz hasonló előkészületek zajlottak: az 1931-es statútumok módosítására vonatkozó javaslatok kidolgozása több fórumon, a zsinati tisztviselők kinevezése, a résztvevők kijelölése és meghívása, valamint az esperesi kerületek, illetve a hitoktatók és káplánok képviselőinek megválasztása. Az tíz évvel korábbi zsinattal szemben 1942-ben a világháborús állapotok miatt csupán egy napig tartott a zsinat, melynek második, egyben záróülésén a statútumok változásait illetően már minden vitát és magyarázatot mellőzve csupán ismertették az új szabályozást. Az új statútumok ünnepélyes életbeléptetése az agg Szmrecsányi érsek távolléte miatt elmaradt, erre csak majd 1943 elején körlevélben került sor.

A kutatás során feltárára kerültek az Egeri Főegyházmegyei Levéltárban található, az 1942-es zsinathoz kapcsolódó dokumentumok: körlevelek, levelezések, memorandumok, esperesi kerületi jegyzőkönyvek kivonatai, valamint a zsinat üléseinek jegyzőkönyvei. Feltárára kerültek az Egeri Egyházmegyei Közlönyben a zsinatról megjelent sajtóközlemények is. Emellett a kutatás részét képezte a zsinati munkálatokban részt vevő új papi személyek életrajzi adatainak feltárása is, elsősorban a sematizmusok és a levéltárban található személyes anyagok segítségével. Az összegyűjtött forrásokból rekonstruálhatóvá váltak az 1942-es egyházmegyei zsinat előkészületei és a zsinat ülései, valamint a statútumok módosítási javaslataiból a papság véleménye az eltelt tíz év egyházi, közéleti és társadalmi változásairól.

Az 1931-es és az 1942-es egyházmegyei statútumok összehasonlító elemzése

Az egyházmegyei zsinati statútumok nem egyszerűen az egyházi törvénykönyv kivonatát jelentették, hanem a kánonokban általánosan szabályozott dolgoknak az egyházmegye térbeli és időbeli viszonyaira és igényeire igazított szabályozását tartalmzták, gyakorlati útmutatást adva minden felmerülő ügyre vonatkozóan. A statútumok érvényessége nemcsak az egyházmegyei papságra, hanem más egyházi feladatkört betöltő személyekre –

tanítókra, kántorokra, harangozókra, gondnokokra, egyházközségi képviselőkre – is kiterjedt és kötelező törvényi erővel bírt. Vitás egyházzogi kérdésnek számított azonban, hogy ez az egyházmegye területén élő görög katolikusokra mennyiben vonatkozott.

A kutatás során sor került az 1931-es és az 1942-es egyházmegyei statútumok összehasonlító elemzésére is, melyből rekonstruálhatóvá váltak az aktuális egyházi állapotok, valamint megállapíthatóak voltak az eltelt tíz év közéleti és társadalmi változásainak hatásai az egyházi életre. Az így kialakult képet árnyalták az 1931-es statútumok egyes pontjaira vonatkozó, a klérus különböző rétegeitől – főkáptalan, aulikus papság, lelkészkedő alsópapság – származó módosítási javaslatok, melyek betekintést engedtek a papság egyes csoportjainak eltérő látásmódjába.

Mindkét zsinat statútumai kiterjedtek az egyházmegye életének minden területére. Az 1931-es határozatok meglehetősen logikátlan tematikát alkalmaztak, lazán követve a Codex Iuris Canonici tartalmi felépítését. Ezzel szemben 1942-ben ezt már kiküszöbölték és három nagy egységbe csoportosították a fő témákat – személyek, hitélet, adminisztráció –, amelyekben belül az 1931-es statútumokhoz hasonló fejezetekbe rendezték az egyes kisebb egységeket.

1931-ben gyakorlatilag a semmiből kellett megalkotni a zsinati statútumokat, hisz a korábbi statútumok már rég elavultak. Így a statútumok összeállítása hatalmas és rendkívül kiterjedt munkát jelentett, amelynek köszönhetően a zsinat elvileg az egyházi élet minden területét szabályozása alá vonta. Azonban 1931 után az elkövetkező évek tapasztalatai megmutatták, hogy maradtak olyan függő kérdések, amelyekre vonatkozóan a statútumok nem, vagy nem megfelelően rendelkeztek. Így az 1942-es zsinat nem egy egészen új törvénykönyv megalkotását tekintette feladatának, hanem a régi szöveg szükséges módosítását és kiegészítését. Ennek megfelelően az új statútumok egy részében – ahol a rendelkezés kiállta az idő próbáját és megfelelőnek bizonyult – a korábbi határozatokat változatlan formában olvashatjuk, másik részében a szabályok módosítását, illetve kiegészítését láthatjuk – sokszor csak néhány szó eltéréssel –, azonban néhány esetben megjelentek az eltelt tíz év változásait tükröző teljesen új elemek is: például az Actio Catholica megnövekedett jelentősége, a világháború hősi halottainak anyakönyvezése vagy éppen a főegyházmegyei hivatal intézménye.

A statútumok jól tükrözték az egyházmegye helyi sajátos viszonyait is. Megjelent az egyházmegye keleti felében nagy számban élő görög katolikusokkal való ellentmondásos viszony, de találunk utalásokat a Tisza vidékén többségben élő reformátusokra is, főképp a vegyes házasságok kapcsán, s felbukkan az egyházmegye alföldi vidékein jellemző tanyavilág

pasztorációjának problémája is. Hasonlóképpen a kor jellemző egyházi viszonyai is kitűnnek mindkét törvénykönyvből. Például az 1931-es statútumokban még épp csak megemlítik az Actio Catholicát, míg tíz évvel később már szinte minden ügy kapcsán felbukkan. Hasonlóképpen a korban óriási népszerűségnek örvendő katolikus egyesületekkel is léptenyomon találkozhatunk, csakúgy, mint a szintén rendkívül nagy jelentőségűnek tartott katolikus sajtó ügyével. Megjelenik a szekták terjedésének problémája is, ami ekkoriban a katolikus egyház egyik nagy kihívásának számított.

A témára vonatkozó publikációk és tudományos előadások

- Az 1931. és 1942. évi egri egyházmegyei zsinatok. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016. 525 p. (Magyar Történelmi Emlékek Okmánytárak Egyháztörténeti Források; 3.)
- Regulation of mass on the synods of the Eger Archdiocese in 1931 and 1942. In: THEOLOGOS 20:(1) pp. 99-111. (2018)
- Problems of Religious Life in the Middle of the 19 th Century in the Eger Archdiocese. In: KULTÚRNE DEJINY / CULTURAL HISTORY / KULTURGESCHICHTE 9:(1) pp. 176-185. (2018)
- Regulation of Education in the Synod of the Eger Archdiocese in 1931. In: Endrődy-Nagy Orsolya, Fehérvári Anikó (szerk.): HERA Évkönyv V.: Innováció, kutatás, pedagógusok. Budapest: Hungarian Educational Research Association, 2018. pp. 413-422.
- Az istentiszteleten kívüli közösségi vallásgyakorlási alkalmak szabályozása az 1931-es és 1942-es egri egyházmegyei zsinatokon. In: Horváth István (szerk.): Fejezetek az ezer éves Egri Egyházmegye történetéből. Eger: Egri Érseki vagyonkezelő Központ, 2018. pp. 197-207. (Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai; 1.)
- A templomi építkezések és felújítások egri egyházmegyei szabályozása a 20. század első felében. In: A szükséges dolgokban legyen egység, a kétésekben szabadság, mindenben pedig szeretet. Eger: Egri Lokálpatrióta Egylet, 2018. pp. 189-196.
- Az 1848-as egri egyházmegyei zsinat előkészületei. In: Czeglédi László, Mizera Tamás, Verók Attila (szerk.): Művelődéstörténeti kalászatok. Eger: Líceum Kiadó, 2017. pp. 76-86. (A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok; 3.)
- Az 1931. és 1942. évi egri egyházmegyei zsinatok. In: SZÁZADOK 150.:(1) pp. 133-167. (2016)
- Az 1931. és 1942. évi egri egyházmegyei zsinati statútumok. In: Somorjai Ádám OSB, Zombori István (szerk.): Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae: Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség; Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2016. pp. 401-422. (METEM Könyvek; 85.)

- A vallási felnőttnevelés eszközei az 1931-es és az 1942-es egri egyházmegyei zsinati statútumokban. In: Simándi Szilvia (szerk.): „A népművelőtől a közösségi művelődés tanáráig” – 40 éve indult a közművelődési szakemberek képzése Egerben.. Eger: Líceum Kiadó, 2015. pp. 15-27.
- A vallási élet problémái a 19. század közepén az Egeri egyházmegyében. Népi vallásosság és hitélet az Egeri egyházmegyében a 18-21. században konferencia. Eger, 2017. május 11.
- Az oktatásügy szabályozása az 1931-es egri egyházmegyei zsinaton. Hungarian Conference on Educational Research. Budapest, 2017. május 25-26.
- Az istentiszteleten kívüli közösségi vallási cselekmények szabályozása az 1931-es és 1942-es egri egyházmegyei zsinatokon. Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11. Konferencia. Pápa, 2017. augusztus 21-24.
- A társulati élet újjáéledése az 1840-es években az Egeri egyházmegyében. Emlékkonferencia Pyrker János László egri érseki beiktatásának 190. évfordulójára. Eger, 2017. október 17-18.
- A vallásosság fő kérdései az Egeri egyházmegyében Pyrker érsek idején / Hlavné náboženské otázky v jágerskej arcidieceze počas činnosti arcibiskupa Pyrker. Spišský biskup a jágerský arcibiskup Ján Ladislav Pyrker a Učiteľ'ské ústavy v Spišskej Kapitule a v Jágrí Konferenčný. Spišská Kapitula / Szepeskáptalan, Szlovákia, 2016. október 25-26.